

Klockaren.

Mannen, som hade många bestyr i gången tid.
Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän
Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

Alla har vi väl hört talas om någon framstående allmogemän, om vilken det berättats att han varit en *"riktig klockarefar, som skulle allting bestyra."* Hur ett sådant talesätt uppkommit är inte så svårt att förstå, om man studerar gångna tiders liv i bygderna. Ty förr i tiden var klockaren den, som näst prästen skulle styra om människornas liv och leverne från vaggan till graven, med ett ord sköta socknens och kyrkans angelägenheter. Under 1600- och 1700-talen fanns det mångenstädes lärda klockare, som kunde sköta församlingarna lika bra som prästerna. De t.o.m. anförtroddes uppdraget att skriva kyrkoböcker och där göra anteckningar om födda, döda, inflyttade och gifta etc.

Men klockaresysslan är åtskilligt äldre än kyrkoböckerna. Hur länge det funnits klockare i vårt land, vet man inte så noga, men åtminstone förekommer sådana i slutet av medeltiden. Säkerligen var det klockarens allra första uppgift att ringa med klockorna. Därav har han tydligen också fått sitt namn. Protokoll från 1700-talets Marstrand berättar också, att klockaren skulle sköta stadens tornur och således bestämma den officiella tiden i staden. Detta förutsatte ju att han själv var i besittning av ett ur, som gick riktigt men så lär emellertid inte ha varit fallet. Han fick väl rätta sig efter solen. Man var ju heller inte så särskilt noga med minuterna på den tiden. Och armbandsuret – det nutida slavmärket – hade ingen den ringaste dröm om än så länge.

Efter reformationens genomförande blev det ju särskilt viktigt att folket lärde sig att läsa, för att kunna fatta bibelns och katekesens lärdomar. Därför fick klockaren till uppgift att undervisa barn och ungdomar i läsekonstens mysterier samt flerstädes även i skrivning och räkning. För undervisningssysslan visade sig dock klockaren ingalunda alltid vara den rätte mannen. Visitationsprotokollen från olika församlingar i Bohuslän under 1600- och 1700-talen ger åtminstone belägg för, att det mångenstädes var ganska dåligt beställt med klockarnas kunskaper i både läsning och kristendomskunskap.

Dessa klockarnas bristfälliga bildning bör dock inte förvåna så värst mycket. De allra flesta av dem kom ju direkt ur böndernas led och hade aldrig fått någon kunskap utöver den, som gavs i hemmen, och det var inte mycket. Vanligen tog man till klockare en som kunde sjunga bra och fäste inte stort avseende varken vid hans läskunnighet eller annat. När därför biskopen kom för att förhöra honom i kristendomsstyckena, stod han där vanligen stum, hur väl han än annars kunde leda sången i kyrkan. Psalmerna kunde han nämligen i regel utantill. Ty det var inte ovanligt förr att man i hemmen sjöng psalmer i vardagslag. Och därför lärde sig de unga då både orden och melodierna ganska lätt.

Men alla klockare lär visst inte ha varit mästare i sångkonsten förr i tiden, om man får tro, vad som skrivits om dem. I sockenstämmoprotokollen klagas det nämligen ofta över att klockarnas sång väckte både löje och obehag i kyrkorna. Så t.ex. heter det i ett protokoll från Skredsviks socken i Bohuslän år 1790 på följande sätt: *"Substituten (= vikarien) i Herrestad, Johannes Hedström, äger ingen skicklighet till klockare, ty utom det att hans sång väcker både förargelse och löje i kyrkan, äger han ingen insikt i att undervisa i katekesen, vilken av honom försummas."*

Utom vad genom kyrkolagen bestämdes att klockaren skulle leda sången i kyrkan, "*driva barnaläran*" m.m., tillkom det från år 1862 en särskild lag om vad klockaren skulle göra. Enligt denna blev han ej sysslolös. Han skulle nämligen bl. a. utföra psalmsång vid begravningar, vårda kyrkan och dess löseegendom, övervaka ordningen på kyrkogården angående grävning o. dyl., hålla kyrkans böcker och handlingar i ordning, mottaga, framlämna och förvara publika handlingar, utskriwa kungörelser angående gudstjänsten, uppbära och anteckna en del inkomster till kyrkan, övervaka att kyrkovaktare, ringare etc. fullgöra sina åligganden, vårda kyrkans minnesmärken, se till att kyrkan blir belyst, medfölja pastor på husförhör m.m. Genom en lag år 1805 hade det bestämts att klockare på landet skulle kunna förete läkareintyg över kunskap och färdighet i att vaccinera.

Ända tills i början av 1900-talet, då klockaretjänsterna i allmänhet slopades, fortsatte också klockaren att "*koppa*" och "*åderlåta*" sina sjuka församlingsbor. Bland sina tillhörigheter förvarade han sålunda lätt åtkomliga både kopporn och koppningsinstrument. Så utrustad skulle han nämligen ständigt stå redo att rycka ut till någon, som plågades av ena eller andra slaget av sjukdomar. Koppning ansågs nämligen kunna bota så gott som alla slags åkommor förr i tiden. Nu är den, som bekant, sedan länge förbjuden.

Under äldre tider och åtminstone under hela 1700-talet synes klockarna i regel ingen annan lön ha fått för allt sitt myckna arbete än de småslantar, som samlades ihop vid bröllop och begravningar m.fl. tillställningar. Detta gäller då främst på landsbygden i Bohuslän. Det fanns emellertid även här en del församlingar, som bestod klockaren en viss lön eller tionde in natura. På sina håll fanns det också särskilda klockareboställen, alltså mindre gårdar, som fick brukas och innehavas av klockarna, så länge de skötte tjänsten. Så har mera varit förhållandet i södra Sverige än i mellersta och norra delarna av landet.

När utexaminerade folkskollärare började tillsättas i socknarna vid mitten av 1800-talet och ungefär samtidigt de första orgelverken började byggas i kyrkorna, blev det slut med de gamla klockarna. Folkskolläraren blev i regel både organist och klockare, och han fick en i lag bestämd lön för sitt besvär, även om denna till en början var rätt liten. År 1910 bestämde riksdagen att även kvinna skulle vara behörig att inneha organist- och klockaretjänst.

Till sist skall vi titta på några gamla ordspråk och talesätt om klockaren. De är upptecknade i Bohuslän och belyser ur olika synpunkter den roll klockaren spelade i en gången tid:

När det regnar på prästen, så kryper det på klockarn.

Vi präster, sa klockarn.

De låter, sa klockarn, trampa i klaveret.

När klockarn har sagt sista ordet, så är mässan slut.

Sjung, du som har betalt fört, sa klockarn till organisten.

Det var bra, sa klockarn, som aldrig tackade.

Nu är det slut med friden, sa klockaren, tog upp psalmen.

Det är inte gott att tas med klockarn.

Klockarn har de store på sin sida.

De får väl gå, om en nu inte får sitta mitt emellan prästen och klockarn.

Tyst på läktarn, sa klockarn, när prästen nös.

Svårt att leva, sa klockarn, då ingen dog.